

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1969 - 1970)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1970

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΠΟΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ

II.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΠΡΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΑΓΩΝΑ (1821)

Περαιτέρω συνάγεται ύλικόν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὄρων *Γραικός* > *Ῥωμαῖος* > *Ἕλλην* καὶ *Ἑλλάς* > *Γραικία* καθὼς καὶ τὰς χρήσεις *Γένος* > *Ἔθνος*.

Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ 1821, λόγιος ἐπίσκοπος, ὁ Ρεθύμνης Γεράσιμος, γράφων πρὸς τὸν ἐν Ρίσα τῆς Τοσκάνης διαμένοντα κλεινὸν Ἰγνάτιον περὶ τῶν ὑποτρόφων Ἑλλήνων τῶν σπουδαζόντων ἐκεῖ, ἔλεγεν : «(οἱ) αὐτόσε ἀσκούμενοι *Ἕλληνες* νέοι... οἵτινες θέλουν γένει... τὸ καύχημα τῆς *Γραικίας* καὶ ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἤδη σεσαθρωμένου *γένους μας*»¹. Κατὰ δὲ Φεβρουάριον 1819 ὁ ἡγεμὼν Βλαχίας Φαναριώτης Ἀλέξανδρος Ν. Σοῦτσος γράφει ἐκ Βουκουρεστίου πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰγνάτιον : «Εἰς μάτην ἐμελέτησα καὶ ἤλπισα νὰ ὠφελήσω καὶ τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν *Γραικίαν*»². Τὸν αὐτὸν μῆνα, πάλιν ἐκ Βουκουρεστίου, ὁ ὁμοίως Φαναριώτης Μιχαλάκης Μάνος γράφει περὶ τῶν ἐκεῖ Ρουμάνων : «οἱ μὲν ἄρχοντες ζητοῦσι τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἀρχιερέων, πλὴν θέλουσιν ἀντὶ τούτων αὐτόχθονας (Βλάχους) καὶ ὄχι *Γραικοὺς*»³. Ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων φαίνεται ὅτι πατριῶται κληρικοὶ καὶ πεπαιδευμένοι λαϊκοὶ ὠμίλουν ἀκόμη περὶ *Γραικίας* καὶ *Γραικῶν*, πάντως δὲ περὶ *Γένους*, μόλις δὲ ἠκούετο τὸ ὄνομα *Ἕλληνες*.

Ἀπεναντίας ὁ εὐπαιδευτὸς Φαναριώτης Θεόδωρος Νέγρης γράφων ἐξ Ἰασίου τὴν 15ην Ἀπριλίου 1817 πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ Ἰγνά-

1. Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766 - 1828) ὑπὸ Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, δ.Φ. II, Ἀλληλογραφία, πολιτικά ὑπομνήματα, λόγοι. Π., ἐν Ἀθήναις 1961 (= Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμος Δ', τεύχος II), σ. 111 (ἔγγρ. 111).

2. Αὐτόθι, σ. 100.

3. Αὐτόθι, σ. 106.

τιον Ούγγροβλαχίας λέγει: «Τὸ Γένος ἐκινήθη τέλος εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἐπανάληψιν τῆς παιδείας... Ἔργον λοιπὸν φιλέλληρος εἶναι τὴν σήμερον νὰ διεγείρῃ τῆς ἐπεχούσης ἀπαισιοδοξίας τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα... (ἀλλὰ) φρονῶ ὅτι μόνον ἐκινήθη ἡ Ἑλλάς μέχρι τοῦδε εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα... Οἱ Ἕλληνες εἶναι καὶ εὐαίσθητοι καὶ ὑπερήφανοι... ἀλλὰ μάλιστα περικυκλοῦται ἡ Ἑλλάς ἀπὸ ἐξευγενισμένα ἔθνη»¹. Καὶ περαιτέρω ὁμιλῶν περὶ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος² ὀνομάζει καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν «τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν (δηλονότι τὴν τοῦ ἔθνους μας θρησκείαν), ἱερὰν (τὴν ὁποίαν) ἱερῶς πρέπει νὰ ὑπερασπιζώμεθα»³. Τὴν δὲ 11ην Ὀκτωβρίου 1817 γράφων ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰγνάτιον λέγει κατηγορηματικῶς: «Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος εἶναι βεβαία, εἶναι δηλαδὴ ἐθνικὴ... Ὀλίγος ἀριθμὸς πεπαιδευμένων ἐργάζονται ἤδη τὸν ἐξευγενισμόν, ἐπί σκοπῶ νὰ μεταδώσωσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν θεωρίαν ἡ θρυλουμένη ἑλληνικὴ ἀναγέννησις εἶναι μὲν πραγματικὴ ὡς πρὸς τὴν μοῖραν (τμήμα) τῶν πεπαιδευμένων, τὴν μικρὰν καὶ οὐκω σεσωματωμένην, ὡς πρὸς τὸ ἔθνος δ' εἰσέτι κατ' ἐπίνοιαν ὑπάρχει!»⁴. Ἄλλη γλῶσσα αὐτὴ ἀπὸ τὴν συνήθη, δεικνύουσα ποίαν ἐπίδρασιν ἔσχεν ἡ παιδεία ἐπὶ τῶν Φαναριωτῶν τιτλούχων καὶ ἀρχόντων καὶ πῶς τὴν Γραικίαν οὗτοι ἀντελήφθησαν ὡς Ἑλλάδα, τοὺς Γραικοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ Γένος ἔθνος.

Εἰς ἐξ αὐτῶν, οἰκεῖος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τοῦ οἴκου Μουρούζη, μόλις διασωθεὶς ἀπὸ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὰς τοῦ Ἀπριλίου 1821, ἔγραφε, διηγούμενος τὰ γενόμενα, πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, ἀκαμπτος ἀπὸ τὴν δυστυχίαν καὶ τὰς περιπετείας, ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος Τζιγαράς: «Τὸ μέγα μυστήριον τοῦ ἔθνους... ἀνακαλύπτεται... καὶ τῆς ἀθλίας Ἑλλάδος ἡ ἀνάστασις ἐποικοδομεῖται εἰς αἵματα ἀθῶων καὶ ἀνευθύνων... ἄνδρες περίπυστοι, ἄνδρες τιμῶντες τὸ ἔθνος τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων, φίλοι τῆς Πατρίδος, οἴχονται (φονεῦνται)»⁵.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ μία μικρὰ ἀναδρομὴ εἰς τοὺς ἀμέσως πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνους.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 84 (ἔγγραφον 91).

2. «Τῶν Χίων ὁ χαρακτήρ ἐξαιρεῖται τοῦ γενικοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, περιέχει δυσσυμβίβαστα πράγματα», αὐτόθι, σ. 85.

3. Αὐτόθι, σ. 86.

4. Αὐτόθι, σ. 87 (ἔγγραφον 92).

5. Αὐτόθι, σ. 127 (ἔγγραφον 125).

Εἰς τὸν Θούριόν του ὁ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς († 1798), ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς μας λέγει :

Ὡς πότ' Ὀφφικιάλλος σὲ ξένους βασιλεῖς;
 Ἔλα νὰ γίνης στῆλος δικῆς σου τῆς φυλῆς.
 Κάλλιο γιὰ τὴν Πατρίδα κανέννας νὰ χαθῆ
 ἢ νὰ κρεμάσῃ φούντα γιὰ ξένον στὸ σπαθί.
 Καὶ ὅσοι προσκυνήσουν δὲν εἶναι πλιὸ ἐχθροί,
 ἀδελφία μας θὰ γένουν, ἄς εἶναι κι' ἐθνικοί...
 Σᾶς κραεῖ ἡ Ἑλλάδα, σᾶς θέλει, σᾶς πονεῖ¹.

Κατὰ ταῦτα συναπετελοῦμεν μίαν *φυλὴν*, μίαν *Πατρίδα*, τῆς ὁποίας διαφαίνεται τὸ ὁμόδοξον, διότι ὅσοι ὑποταχθοῦν εἰς αὐτὴν θὰ γίνουν ὀπήκοοι τοῦ ἰδρυθησομένου κράτους καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἀλλόδοξοι (= ἐθνικοί). Τῆς πατρίδος ταύτης, ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν λαμβανόμενου τοῦ ὄρου, τὸ ὄνομα εἶναι Ἑλλάς. Ὁ λαὸς τῆς χώρας αὐτῆς, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς «Ἑπὲρ τῶν Νόμων» ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τοῦ Ρήγα, ὁποῦ κατοικεῖ τὴν Ρούμελην, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὰς Μεσογείους νήσους, τὴν Βλαχομπογδανίαν κλπ. περιοχὰς εἶναι «ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων»². Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ πολιτεύματος, κατὰ γαλλικὸν πρότυπον, λέγει ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία εἶναι μία» (ἄρθρον 1), μεταχειρίζεται δὲ τοὺς ὄρους ὁ ἑλληνικὸς Λαὸς (ἄρθρον 2), Ἑλληνίς (ἄρθρον 4), ἐθνικὴ παράστασις (*représentation nationale*, ἄρθρον 21), Βουλὴ (ἄρθρον 39), Ἐθνικὴ Συνέλευσις (ἄρθρα 42, 51, 115), ἔθνος καὶ Γένος (ἄρθρα 42, 44) λέγων ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Λαοῦ «αὐτὰ τὰ ὑποκείμενα εἶναι ἱερὰ καὶ παρασταίνουσι τὸ Γένος ὁλόκληρον» (ἄρθρον 44), βασιλείου καὶ δημοκρατία (= ἐλεύθερα πολιτεία), ὀρίζων ὅτι «ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς εἶναι φίλος καὶ φυσικὸς σύμμαχος μὲ τὰ ἐλεύθερα ἔθνη» (ἄρθρον 118) καὶ ὅτι «οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνακατώνονται εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἄλλων ἐθνῶν» (ἄρθρον 119), Ἑλληνικὴ Δημοκρατία (ἄρθρον 123)³.

1. Τὰ κείμενα κατὰ τὴν ἐκδοσιν Ἀ.π. Δασκαλάκη, Κείμενα-ἀγγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Α', Ἀθῆναι 1966, σσ. 22-23.

2. Ἀ.π. Β. Δασκαλάκη, Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1968, 8^ο, σσ. 138, ἐν σ. 74.

3. Ἐνθ' ἄνωτ. *passim*. Περὶ τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τοῦ Ρήγα πρβλ. : Ρήγας Βελεστινλῆς, ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τοῦ Ἑλληνισμοῦ προάγγελος τῆς Ἐπα-

Γενικῶς εἰπεῖν ὁ Ρήγας διατηρεῖ τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου *Γένος*, ἀλλὰ δέχεται ἀδιακρίτως διὰ τὴν Ἑλλάδα τοὺς ὄρους *Γένος* καὶ Ἔθνος, ἐνῶ διὰ τοὺς ξένους μεταχειρίζεται μόνον τὸν ὄρον Ἔθνος.

Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ρήγας ἐξέδωκε τὸ 1797 Χάρταν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, ὅπου οὐ μόνον ἐσημείωσε καὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα καὶ νομίσματα ἀλλὰ καὶ εἰδήσεις τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἐποχῆς.

Διὰ τὴν ὄρολογίαν εἰς τὸν Ἄ δ α μ ά ν τ ι ο ν Κο ρ α ῆ ν (1748 - 1833) σημειοῦμεν μόνον ὅτι εἰς δύο τοῦ ἔργου προπαρασκευαστικὰ τῆς ἐθνεγερσίας, ἐξ ἀφορμῆς πάντοτε τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους Ἑλλάς, Γραικοί, γένος ὡς ἐξῆς : Εἰς τὸ «Ἄσμα Πολεμιστήριον» (1800)¹ :

α Φίλοι μου συμπατριῶται, | δοῦλοι νάμεθα ὡς πότε
τῶν ἀχρεῶν Μουσουλμάνων, | τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων ; . .
γ Τῶν Γραικῶν τὸ μέγα Γένος, | τὸ ἐξασκουμένον ἔθνος,
εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν . . .².

Εἰς δὲ τὸ «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» (1801), ὁμιλῶν περὶ τοῦ Βυζαντίου, περὶ τοῦ ὁποῦ ἔσχε τὴν γαλλικὴν τῆς ἐποχῆς καταφρονητικὴν ἀντίληψιν, λέγει : «Οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες ἔχασαν ἕως καὶ τὸ προγονικὸν αὐτῶν ὄνομα, ἀπὸ Γραικῶν (= Graeci λατιν.) ὀνομασθέντες Ρωμαῖοι! . . . Τέκνα μου ἀγαπητά, δυστυχεῖς ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων . . . ἢ κοινὴ τῶν Γραικῶν μήτηρ καὶ πατρὶς, ἢ δυστυχῆς Ἑλλάς . . . Ἕλληνες, τοιοῦτον ἐπιτήδειον καιρὸν μὴ ἀμελήσωμεν . . . Ἄς δεῖξωμεν εἰς τὸ ἄγριον τῶν Μουσουλμάνων γένος (= τοὺς Τούρκους !) ὅτι μόνη τῆς ἐλευθερίας ἢ ἐπιθυμία . . . μᾶς ἐξώπλισε τὰς χεῖρας»³.

Κατὰ ταῦτα τοὺς ἀρχαίους μὲν καλεῖ Ἕλληνας καὶ Γραικοὺς, τοὺς Βυζαντινοὺς Ρωμαίους (= Ρωμιούς), τοὺς συγχρόνους τῶν δὲ ἐπανονομάζει Ἕλληνας, τὴν χώραν Ἑλλάδα, ἀνεξαρτήτως χρόνου, τὸ δὲ γένος χρησιμοποιεῖ σολοικῶς ἀντὶ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῶν μουσουλμάνων.

Πενταετίαν μετὰ ταῦτα ἐξεδίδετο ἀνωνύμως καὶ μὲ ψευδῆ δῆλώσιν

ναστιάσεως ὑπὸ Νικολάου Ἰ. Πανταζοπούλου, Θεσσαλονίκη 1964, 8^ο, σσ. 49 + χάρται.

1. Κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἐκδοσιν Ἄ π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κεῖμενα - Πηγαι Α'.

2. Αὐτόθι, σσ. 27 - 29.

3. Αὐτόθι, σσ. 35 - 40.

τοῦ τόπου, ἐν Ἰταλίᾳ πάντως τὸ 1806, τὸ πασίγνωστον βιβλίον-ἐναυσμα «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»¹, προδιαγράφον τὸ πολίτευμα τὸ ὑπὸ τῶν νόμων μόνον διεπόμενον, ὅφ' ὃ καὶ θ' ἀνίστατο ἡ δούλη Ἑλλάς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ἔργον ἐγράφη ὑπὸ θαυμαστοῦ καὶ ὀπαδοῦ τοῦ προμαρτυρήσαντος Ρήγα, εἰς ὃν καὶ ἀφιερῶνται: «Εἰς τὸν τόμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἑλληνοῦ Ρήγα, τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος (sic)»². Καὶ περαιτέρω ἀναγινώσκεται: «Ὁ ἀειμνήστος Ἑλληὴν, ὁ ἥρωας, ὁ μέγας λέγω καὶ θαυμαστός Ρήγας»³. Καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς προμνημονευθείσης ἀφιερῶσεως γράφεται: «Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρὸν μου πονημάτιον, . . . παρὰ εἰς ἐσέ, ὅπου ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχέας (sic) ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος καὶ ἐθυσίαιες τὴν ζωὴν σου δι' ἀγάπην τῆς; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον σου ἑλληνικὸν ἱλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα. . . Ἡ δὲ Ἑλλάς ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντὸς τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου. . .»⁴.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἄνωνυμος τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας γνωρίζει μόνον τοὺς ὄρους Ἑλλάς, Ἑλληνας, ἑλληνικὸς ἐπὶ τῶν συγχρόνων του Νεοελλήνων, ἀποφεύγει δὲ τοὺς μεσαιωνικοὺς Γραικός, Ρωμαῖος. Ἐκ τοῦ ἔργου του φαίνεται καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου Πατρίς: «Καὶ σύ, ἱερὰ Πατρίς, ἐγκαρδίωσον. . . τὴν ἀγάπην μου. . . ἀλλ' ἡ Πατρίς τὸ ζητεῖ. . . τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων νὰ ἀναλαμπρύνωμεν τὸ Γένος μας, τὸ ὁποῖον ἡ τυραννία τόσον ἠμαύρωσεν»⁵. Ἐπομένως γίνεται ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ ὄρου γένος, ὁμογενεῖς δὲ ὀρθῶς λέγονται οἱ σήμερον λεγόμενοι ὁμοεθνεῖς, ἐνῶ τοὺς ξένους ὁ Ἄνωνυμος καλεῖ «ἑτερογενῆ βασιλεία»⁶, τὸ δὲ τουρκικὸν κράτος «ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν»⁷.

Δέκα καὶ πλέον ἔτη μετὰ ταῦτα ἀρχίζει ἡ ἐντατικὴ χρῆσις τῶν ὄρων πατρίς καὶ ἔθνος εἰς τὰ κείμενα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία

1. Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἦτοι Λόγος περὶ Ἐλευθερίας. . . παρὰ Ἄνωνύμου τοῦ Ἑλληνοῦ, ἐν Ἰταλίᾳ 1806. Ἐκδόσις Β'. Εἰσαγωγή ἐπιμέλεια Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀθῆναι (1948). Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὴν σελίδωσιν τῆς Α' ἐκδόσεως (σημειομένην καὶ ἐν τῇ Β').

2. Σ. 5.

3. Σ. 48.

4. Σ. 5-6.

5. Σ. 7-11.

6. Σ. 120.

7. Σ. 123.

χρησιμοποιεί και αυτή μόνον τὸν ὄρον "Ἕλληνες περὶ τῶν συγχρόνων τῆς Νεοελλήνων. Εἰς τὴν «Κατήχησίν» τῆς ἡ 'Εταιρεία γράφει καὶ τὰ ἑξῆς : « Ἀφοῦ γνωρίσης ἓνα "Ἕλληνα ὅτι εἶναι βέβαιος ἔραστής τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, καὶ καλὸς ἄνθρωπος... τότε τὸν δίδεις ὑπόσχεσιν ὅτι θέλεις τὸν δεχθῆ εἰς τὴν 'Εταιρείαν... ». (Τὰ μυστικά τῆς 'Εταιρείας) εἶναι πράγματα ἱερά καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἤρτηται ἡ τύχη τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους... ». 'Ορκίζομαι ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θέλω ὠφελῆθῆ ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς 'Εταιρείας, ἀλλὰ θέλω τὰ θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἱερόν καὶ ὡς ἐνέχυρον, ἀνήκον εἰς ὄλον τὸ ταλαίπωρον γένος μου»³, ὅπου ἔθνος καὶ γένος δηλοῦν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν ἢ ἐθνότητα. Οἱ Τούρκοι καλοῦνται «ἡ διοικήσεις τῆς πατρίδος μας»⁴, ἐν τῇ γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὄρου, ἐνῶ ὁ ὄρος ἔθνος δὲν ἔχει κρατικὸν ἢ γεωγραφικὸν ἀλλ' ἀνθρώπινον περιεχόμενον : « Ἡ βοήθειά σου γίνεται εἰς ὄλον τὸ δυστυχησμένον ἔθνος»⁵. Οἱ Ἕλληνες εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ Γένους, πρᾶγμα ὅπερ ὑποδηλοῖ τὸ δμαιομὸν καὶ ὁμόδοξον, ὡς εἰς τὴν ἀφιέρωσιν : « Ἀδελφέ! Δέξου τὴν ἀφιέρωσίν μου, τὴν ὁποίαν τώρα καὶ διὰ πάντα προσφέρω εἰς τὸ Γένος μου διὰ τὴν Ἐλευθερίαν του»⁶.

Εἰς τὸ Α' Συμπλήρωμα τῆς Διαταγῆς (= r \acute{e} glement, κανονισμὸς) τῆς «Φιλομούσου Ἐταιρείας Βιέννης» (1815) γίνεται λόγος «περὶ τῆς χρήσεως τῶν συνεισφορῶν τῆς Ἐταιρείας... ἢ εἰς τὴν συντήρησιν ὁμογενῶν Γραικῶν... ἢ εἰς ἀγορὰν βιβλίων καὶ μηχανῶν πεμφθησομένων ὅπου τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ συσταθῶσι Σχολεῖα, ἔχοντα τοιαύτην χρεῖαν, ἢ εἰς ἔκδοσιν βιβλίων κρινομένων χρησίμων πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν Γραικῶν»⁷. Ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας γράφων πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἐκκλησίας τὴν 5 Ἰανουαρίου 1816 λέγει : « Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος ἄρχισε μὲ τὸν τρέχοντα δέκατον ἑνατον αἰῶνα ὑπὸ

1. Ἀπ. Δασκαλάκης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47.

2. Αὐτόθι, σ. 48.

3. Αὐτόθι, σ. 50.

4. Αὐτόθι, σ. 52.

5. Αὐτόθι, σ. 67.

6. Αὐτόθι, σ. 77.

7. Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766 - 1828) ὑπὸ Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, Π, Ἡ Ἀλληλογραφία..., ἐν Ἀθήναις 1961 (= Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμος Δ', τεύχος II), σ. 56 (ἔγγραφο 70).

οίωνους πολλά αίσίους... Οί έν Εύρώπη διατρίβοντες *Γραικοί*... θέλει πλουτισθῆ ἢ Ἑλλάς ἀπό βιβλία...»¹.

Ἐν δέ τῇ «Ἐκθέσει περί συστάσεως Γραικικῆς Ἐμπορικῆς Ἐταιρείας», ἡ ὁποία ὑπό τὸ πρόσχημα συλλογῆς ἐράνων διὰ νομιμοφανεῖς σκοποὺς θὰ συνεκέντρον τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Ἀγῶνος ποσά, καὶ τὴν ὁποίαν ὑπογράφει ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, γίνεται μὲν ὁ κατὰ παράδοσιν λόγος περί Γένους, ἀλλ' ὑπάρχουν οἱ ὅροι Ἑλλάς καὶ ἑλληνικὴ παιδεία: «Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἡμετέρου Γένους εἰσὶ πολλαὶ καὶ διάφοραι... Ὅταν οἱ διδάσκαλοι τῶν ἐν Ἑλλάδι σχολείων ἴδωσι τινὰς τῶν μαθητῶν ἐπιδίδοντας εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν»², γίνεται δὲ λόγος καὶ περί «Καταλόγου τῶν εὐεργετῶν τοῦ Γένους»³.

Εἰς ὑποσχετικὸν Μανιατῶν τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1819, δηλαδὴ ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Ἀγῶνος ἀναγινώσκεται: «Κάθε ἰσρὸς δεσμός, καὶ μάλιστα ἐκεῖνος ὁποῦ γίνεται ὑπὲρ πίστεως, παταϊδὸς καὶ Γένους, διὰ νὰ μείνῃ ἀκλόνητος καὶ ἄσειστος, πρέπει νὰ βάλλῃ δι' ἀρχὴν καὶ θεμέλιον τὴν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην»⁴.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπισήμως ὁ ὅρος *Γραικοί* ἐπὶ τῶν Νεοελλήνων ἀκούεται εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν τοῦ Φαναριώτου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐν τῇ προσφωνήσει τῆς ὁποίας λέγεται: «Φίλτατοι ὁμογενεῖς Γραικοί, χαίρετε!»⁵. Ὅμοίως γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου ἔθνος ἐπὶ μὴ Ἑλλήνων, τῶν Ρουμάνων ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Προκήρυξις πρὸς τὸ ἔθνος τῆς Μολδαβίας» (Ἰάσιον 23 Φεβρουαρίου 1821)⁶, ἐνῶ τὴν ἐπομένην ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Ἐταιριστάς Φιλικούς λέγει: «Ἀπὸ σᾶς ἐλπίζει καὶ μεγαλύτερα εἰς τὴν ἀνάστασίν της τώρα ἢ Ἑλλάς»⁷. Τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1821 ὁμιλεῖ περί τῶν «πολυχρονίων τῆς Ἑλλάδος δυστυχιῶν»⁸ καὶ τὴν 5ην Μαρτίου γράφει τὸν

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 69 - 71. Ὁ Ἰγνάτιος ἦτο ἀπὸ τοῦ 1815 «Ἐφορος τῶν δύο Καταστημάτων τῆς Ἑλλάδος», ἦτοι τοῦ Σχολείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Γυμνασίου τοῦ Πηλίου, αὐτόθι, σ. 57 (ἔγγραφον ἀρ. 72).

2. Ἀπ. Δασκαλάκης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 83.

3. Αὐτόθι, σ. 93.

4. Αὐτόθι, σ. 94.

5. Αὐτόθι, σ. 100.

6. Αὐτόθι, σ. 116, ἀχρονολόγητος.

7. Αὐτόθι, σσ. 118 - 119.

8. Αὐτόθι, σ. 119.

9. Αὐτόθι, σ. 120.

ὄρον «τὰ ἑλληνικά στρατεύματα, τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος»¹. Ἡ ὀρολογία ὀφείλεται βεβαίως καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν πρίγκιπα λογιῶν γραμματεῖς. Ἡ δὲ προκήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἀρχίζει μὲ τὰς λέξεις: «Ἡ ὦρα ἦλθεν, ὦ Ἕλληνες!» (24 Φεβρουαρίου 1821)². Ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Πραΐδου ἐκ Παρισίων πρὸς Λουριώτην ἀφοῦ ὁμιλήσῃ περὶ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ ἑλληνικῶν στρατευμάτων, πληροφορεῖ ὅτι «ἔγινε δοξολογία εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰς Ἰάσιον καὶ εὐλογήθησαν αἱ ἑλληνικαὶ σημαῖαι»³.

Ἀντιθέτως ὁ μάρτυς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ εἰς τὸν λεγόμενον ἀφορισμὸν, καταναγκαστικὴν δὲ πράγματι καὶ ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ ἀποκήρυξιν τοῦ Ἀγῶνος, ἐξακολουθεῖ νὰ ὁμιλῇ διὰ τὸ Γένος: «Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Γένος»⁴, δι' ὁμογενεῖς καὶ μισογενεῖς (ὁμοθρήσκους μισοῦντας τὸ Γένος), διὰ τοὺς περιφανεστάτους προύχοντας τοῦ Γένους (τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωμιούς), ἐνῶ δι' αὐτὸν τὸ βασιλείον κράτος εἶναι ἡ σουλτανικὴ Τουρκία (Μάρτιος 1821)⁵.

Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ ἀνηγγέλθη μὲ γράμμα ἀπὸ Κορφοῦς (Κέρκυραν) τῆς 26ης Μαρτίου 1821 λέγον: «Σήμερον ἦλθεν ἀπὸ Πάτραν μία βάρκα εἰς δύο ἡμέρας καὶ φέρει τὴν εἶδησιν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἀποστατήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶχον σφαλισθῆ εἰς τὰ κάστρα. Ὑπὲρ τὰς 10.000 Μανιάται ἦσαν εἰς τὰ ἄρματα, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ Γραικοί...»⁶. Εἰς ἔγγραφον τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, τῶν Ζαήμη, Λόντου κλπ. πρὸς τοὺς πολιορκηθέντας ἐν τῇ ἀκροπόλει Πατρῶν Τούρκους λέγεται: «Μὴ στοχασθῆτε ὅτι ἔχετε 4 - 5 Ρωμαίους καὶ τοὺς βασανίζετε, ἀλλὰ μᾶλλον θέλετε διερεθίσῃ τὴν ἀρχὴν (= διοίκησιν) τοῦ Γένους ἐναντίον σας»⁷.

Τὸν αὐτὸν μῆνα ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους γράφει: «Ἡμεῖς τὸ

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 120 - 121.

2. Αὐτόθι, σ. 142.

3. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, I, 1963, σ. 33.

4. Ἀ. π. Δασκαλάκης, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 128 - 132. Καὶ ὁ Δασκαλάκης λέγει «Τὸ κείμενον τοῦ ἀφορισμοῦ», ἐνῶ δὲν πρόκειται περὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτίμιου.

5. Αὐτόθι.

6. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 30.

7. Αὐτόθι, σ. 31 (ἔγγραφον 16).

Ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν, βλέποντες, ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει ὄλεθρον ἐναντίον μας. . . ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς ἢ ν' ἀποθάνομεν ὅλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν!»¹.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ὄρος ἔθνος ἐδῶ ἐπικρατεῖ ἐναντι τοῦ ὄρου γένος, ὅστις χρησιμοποιεῖται διὰ τοὺς Τούρκους!

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἐγκαταλείπονται μερικῶς ἢ ὀλικῶς οἱ παλαιοὶ ὄροι γένος, *Γραικός*.

Λήγοντος τοῦ Μαρτίου 1821 ἡ Μεσσηνιακὴ Σύγκλητος εἰς προειδοποιήσιν τῆς πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς γράφει μὲν «οἱ Πελοποννήσιοι Γραικοί», ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως «ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς»². Μολονότι ὀμιλοῦντες καὶ τὸ Ἑλληνοαλβανικὸν ἰδίωμα, οἱ ἐπαναστατήσαντες Ὑδραῖοι ἐν τῇ προκηρῦξει τῶν τῆς 16ης Ἀπριλίου 1821 ἀναφωνοῦν μὲν «Ζήτω τὸ γένος τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν»³ ἀλλὰ καὶ: «Νικᾶτε, ἀνδρεῖοι Ἑλλήνες, τοὺς ἐχθροὺς μας καὶ τιμᾶτε πανταχοῦ τὸ γένος μας»⁴ καὶ δὴ: «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος βεβαρυμένον πλέον νὰ στενάξῃ ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγόν. . . τρέχει μὲ ὀμόφωνον ὀρμὴν εἰς τὰ ὄπλα».

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς *Γενικὸς ἐπιτρόπος τοῦ Γένους*⁵ καὶ ἐζήτηε «συνεισφορὰν πρὸς βοήθειαν τοῦ Γένους καὶ διὰ τὴν ἐνεστῶσαν κατεπείγουσαν ἀνάγκην τῆς Πατρίδος»⁶ καὶ παρέσχε νομοθέτημα συνταγματικῆς τῆς διοικήσεως ὑπὸ τὸν τίτλον: «Συνθήματα ἢ ἄρθρα τοῦ ἐκλαμπροτάτου πρίγκιπος Δημητρίου Ὑψηλάντη πληρεξουσίου ἐπιτρόπου τοῦ σεβαστοῦ αὐταδέλφου πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, γενικοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Γένους»⁷, ἀλλ' ἐν ἐγγράφῳ του τῆς 5ης Ἰουλίου 1821 πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς μελλούσης νὰ καταστραφῇ Κάσου⁸ ὁ Ὑψηλάντης ποιεῖται διάκρισιν τῆς Ἀρχῆς τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ Γένους, ὑφ' ὃν ὄρον νοοῦνται πάντες οἱ ἐπανα-

1. Ἀ. π. Δασκαλάκης, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 145 - 146.

2. Αὐτόθι, σ. 148.

3. Αὐτόθι, σ. 155.

4. Αὐτόθι. Ἀπευθύνονται ὁμοίως διὰ προκηρῦξεως «πρὸς τοὺς ὀμογενεῖς Ἑλλήνας τῶν Κυκλάδων νήσων», αὐτόθι, σ. 158, οἱ ὁποῖοι δὲν ὀμίλουσιν φυσικὰ τὸ Ἑλληνοαλβανικὸν ἰδίωμα τῶν!

5. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ὑδρας, τόμος Ζ', 1821, σσ. 217 - 219.

6. Ν. Μαυρίης, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κάσου, Α', 1938, σ. 27.

7. Αὐτόθι, σσ. 26 - 28.

8. Αὐτόθι, σ. 28.

στάντες και μη Έλληνες ! Τὸν δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1821 οἱ Κασιώται γράφουν πρὸς τὸν πρίγκιπα Δημητρίον : « Ὑψηλότατε πρίγκιψ και πληρεξούσιε τοῦ Ἔθνους »¹. Διότι Ἔθνος ἦτο τὸ ἐπαναστάν τμήμα τοῦ Γένους, γένος δὲ ἐθεώρουν τὸν ποτὲ ὑπνώττοντα και δεδουλωμένον Ἑλληνισμόν.

Πάντως ἡ προκήρυξις τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη ἐξ Ὑδρας τὴν 12ην Ἰουνίου 1821 ἀρχίζει : « Ὁμογενεῖς φιλελεύθεροι Ἕλληνες. Διωρισμένοι ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλτάτην Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου και τῶν ἄλλων μερῶν, ἔφθασα ἤδη, θεία δυνάμει, εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν »². Καὶ εἰς τὸν Γενικὸν Ὀργανισμόν τῆς Πελοποννήσου (Ὑψηλάντου) ὀρίζεται ὅτι « τὸ ἀνώτατον κριτήριον θέλει εἶναι ἡ Ἐθνικὴ Βουλὴ »³, ἡ ὁποία ἀλλαχοῦ λέγεται « Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἔθνους »⁴, και ὅτι « θέλει ἔχει τὸ κύρος και ἡ σκέψις και ἡ ἀπόφασις τοῦ Λαοῦ »⁵. Εἰς τὸν « Ὀργανισμόν τῆς Γερουσίας Δυτικῆς Ἑλλάδος » ἀναγνωρίζεται ὅτι « ἡ Γερουσία ὑποτάσσεται εἰς ὄλας τὰς ἐπιταγὰς τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς »⁶. Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν 26ην Μαΐου 1821 ἡ ἐν Καλιτεζαῖς Συνέλευσις διὰ τῆς γνωστῆς πράξεώς της ὠμίλει ἀκόμη περὶ γένους. « Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου και ἡ αἰσία ἐκβασίς τοῦ προκειμένου Ἱεροῦ Ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας... »⁷. Ἀργότερον ὁμως εἰς τὸ « Νέον Σχέδιον Ὀργανισμοῦ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας » γίνεται λόγος περὶ ἔθνους : « Ἐπειδὴ αἱ νῦν περιστάσεις δὲν συγχωροῦσιν εἰμὴ προσωρινούς πολιτικούς ὀργανι-

1. Ἰ. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1861, Α', σσ. 493 - 494 (= Μαυρῆς, ἐνθ' ἀνωτ., Α', 1938, σσ. 30 - 31). Λέγουσιν ὁμως : « Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ προώρισεν εἰς τοὺς Ὑψηλάντας νὰ ἐλευθερώσωσιν ἐκ τῆς τυραννίας τὸ Γένος » (σ. 31).

2. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης. Συλλογὴ ἐγγράφων Ζαχαρία Πρακτικίδη (ἢ Τσιριγιώτη). Ἐγγραφα ἐτῶν 1810 - 1834, Χανιά 1953, σ. 39.

3. Ἀ. π. Δασκαλάκη, Οἱ Τοπικοὶ Ὀργανισμοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 και τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδάουρου. Ἐν παραρτήματι τὰ κείμενα, Ἀθῆναι 1966, σ. 229.

4. Ἀυτόθι, σ. 232.

5. Ἀυτόθι, σ. 231.

6. Ἀυτόθι, σ. 246.

7. Ἀυτόθι, σ. 227.

8. Ἀυτόθι.

σμούς, οΐτινες — του καιρού προϊόντος και του έθνους τακτικῶς ένωθέντος — θέλει βελτιωθῶσι...»¹.

Είς τήν «Νομικήν Διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος» θεσπίζονται: «α) Ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν εἶναι Ἑλληνας...»².

ιβ) Ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος δέν πιστεύουσιν εἰς Χριστόν εἶναι Μέτοικοι!³.

ιγ) Ὅσοι Χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἔχουσιν έντός τῆς Ἑλλάδος ξένα ὑπουργήματα και ξένην ὑπεράσπισιν εἶναι Ξένοι!»⁴. Εἰδικά ἄρθρα ὁμιλοῦν περὶ τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς⁵. Μεταξὺ ἄλλων ὀρίζεται έν αὐτοῖς ὅτι «ἡ ἔθνικὴ Βουλὴ κόπτει νομίσματα εἰς τοῦ Ἐθνους τὸ ὄνομα!»

Εἰς «ἐφήμερον διαταγὴν Νο. 3» τοῦ ἀρχιστρατήγου Κρήτης Μιχαήλ Ἀφεντούλιεφ (22 Ἀπριλίου 1822) πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς ἀναγινώσκω: «Τὰ ὀνόματά σας θέλει γραφθοῦν μὲ χρυσᾶ ψηφία εἰς τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν τοῦ Γένους. Ἡ φωτισμένη Εὐρώπη ὄλη θέλει τιμήσει τὸν κάθε Ἑλληνα, ὅπου και ἂν θέλει παρρησιασθῆ»⁶.

Εἰς τὸν δημοσιευθέντα τὴν 20ὴν Μαΐου 1822 «Ὁργανισμὸν τῆς Κρήτης» ὀρίζεται ὅτι «Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Νήσου κάτοικοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν εἶναι πολῖται και ἀπολαμβάνουσιν ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν δικαιωμάτων»⁷. «Ὅλοι οἱ Ἑλληνας ἔχουσι τὸ αὐτὸ δικαίωμα εἰς ὄλα τὰ ἀξιώματα και τιμάς, δοτῆρ δὲ τούτων εἶναι ἡ ἀξιότης ἐκάστου»⁸. «Ὁ βᾶσιμος σκοπὸς τῆς Διοικήσεως εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ Ἐθνους, τὴν ὁποίαν μέλει νὰ ἀπολαύσῃ διὰ τῆς ἰσονομίας»⁹.

Ἐνωρίτερον, κατὰ Μάιον τοῦ 1821, εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου Λογοθέτου συνταχθέντα «Ὁργανισμὸν τῆς Σάμου», ὁ δρος πατρίς δηλοῖ τὴν νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ ἀνώτερος ἄρχων λέγεται γενι-

1. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 236.

2. Αὐτόθι, σ. 250.

3. Αὐτόθι, σ. 251.

4. Αὐτόθι, σσ. 254 - 255.

5. Ν. Μαυρῆς, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κάσου, Α', 1938, σ. 35. Οἱ Σφακιανοὶ εἰς ἔγγραφόν των τῆς 15ης Ἰουνίου 1821 ἀποκαλοῦν «τοὺς φιλογεγεῖς και φιλοθεοὺς ἡμῶν... ἀδελφοὺς ἐκ τῆς θεοσώστου νήσου Κάσου». Αὐτόθι, σ. 25.

6. Ἀπ. Δασκαλάκης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 271.

7. Αὐτόθι,

8. Αὐτόθι, σ. 272.

κός διοικητής της Πατρίδος (= Σάμου) ¹. Ούτος έχει χρέος «νά φροντίζη... ενεργῶν καὶ πράττων... ὅσα κρίνει ὠφέλιμα καὶ σωτήρια εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἔθνος (= τὴν Σάμον καὶ τὴν Ἑλλάδα)» ².

Ἄλλ' ἀναμφιβόλως τὰ ἐπισημότερα κείμενα εἶναι τὰ συνταχθέντα ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως εἰς τὴν προκήρυξιν τῆς αὐτῆ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς «ἀπογόνους τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων» ³ καὶ εἰς τὴν ἐπίσημον διακήρυξιν τῆς Ἐλευθερίας τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822 λέγει : «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, ... κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του (= ἀντιπροσώπων του) εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν» ⁴.

Εἰς δὲ τὸ Προσωρινὸν πολίτευμα εἰσήγαγε τὸν ὄρον Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια ⁵ καὶ ὥρισεν ὅτι «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων» ⁶.

Θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συγκεντρωθοῦν κατὰ σειρὰν αἱ μαρτυρίαι τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1821 - 1822 ὀνομασίας τῶν Ἑλληνικῶν νήσων, τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου (δηλονότι ὀρθοδόξου). Ἐπισημαίνω τὴν διαίρεσιν τῆς Ρούμελης ἢ Στερεᾶς εἰς Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα καὶ Δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ Κάσιοι τὴν 28ην Μαΐου 1822 ἀπευθύνονται «πρὸς τὴν ὑπερτάτην Βουλὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» ⁷. Ἐμφανίζεται ἤδη καὶ τὸ ἐπίθετον ἔθνοκατάρτος ἐν προκηρύξει τῶν Νήσων, ἐπὶ τοῦ ἀδιαφοροῦντος νὰ συμπολεμήσῃ ⁸.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 276. Ἡ ἀσφάλεια τῆς πατρίδος καὶ τῶν πατριωτῶν εἶναι ἡ ἀσφάλεια τῆς Σάμου καὶ τῶν Σαμιωτῶν.

2. Αὐτόθι, σ. 276.

3. Δασκαλάκης, Κείμενα - Πηγαι, Α', σσ. 176 - 178.

4. Δασκαλάκης, Αὐτόθι, σ. 180. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ τοπικοὶ ὀργανισμοί, σ. 283.

5. Ἄρθρα α', β' κλπ. Ὁ ὄρος ἐπικράτεια ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ Βεζύρη καὶ καπουδάν πασᾶ Ἀπουλάχ (3 Νοεμβρίου 1819) δημοσιευθέντος ὑπὸ Ν. Μαυρῆ, Ἱστορικὸν Ἄρχειον Κάσου, Α', 1938, σσ. 18 - 19, ἀναγινώσκω : «ὁ βασιλέας μας σουλτάν Μαχμούτης ἐφέντης μας... θέλει... εἰς τὴν ἐπικράτειάν του...».

6. Ἄρθρον γ'. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 283.

7. Μαυρῆς, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39.

8. Δασκαλάκης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 162.

Εἰς προκήρυξιν τοῦ ὁ Γ. Βαρνακτώτης (25 Μαΐου 1821) διερωτᾶται : «Καὶ ἡμεῖς ὑποφέρομεν πλέον ; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἄνδρας καὶ υἱοὺς Ἑλλήνων ; Ὁχι, ὄχι. Ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος» !¹ Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1821 ἡ Συνέλευσις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος γράφει : «Ἡ Ἑλλὰς ἔλαβε τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ἀγοράσῃ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματός της τὴν πολῦτιμον ἀνεξαρτησίαν της... Ἡ Πατρίς φωνάζει πανταχόθεν τὸ ὀγληγορώτερον Διοίκησιν νὰ συστήσωμεν»². Τὴν 14ην Ἰουλίου 1822 «Οἱ ἔφοροι καὶ πρόκριτοι τῆς νήσου Κάσου» γράφοντες πρὸς τοὺς ἀρμοστὰς τῶν Νήσων λέγουν : «Ἡ πατρίς μας εἶναι μία πέτρα, καθὼς οἱ Σπέτσες. Ἡ δύναμις της συνίσταται εἰς τὰ καράβια μας. Οἱ κάτοικοί μας ἀναβαίνουν ἕως τρεῖς χιλιάδες καὶ δὲν ἐξοῦσαν παρὰ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἐπαυσεν ἡ θάλασσα, ἐδυστυχίσαμεν ὅλοι... Ἐσυντρέξαμεν μὲ τὰ καράβια μας... πότες εἰς Κρήτην, πότες εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον... Πρόθυμοι ὅμως εἴμεθα νὰ δουλεύσωμεν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους μας καὶ μὲ τὰ καράβια μας καὶ μὲ τὴν ζωὴν μας. Καὶ ἂν ἡ ὑπερτάτη Διοικήσις μᾶς στοχάζεται καλοὺς συμπατριώτας καὶ ἀγαθοὺς Ἑλληνας, καθὼς εἴμεθα, πρέπει νὰ φροντίσῃ... νὰ ἀρματώνωμεν τὰ καλύτερά μας καράβια...»³.

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖτος γράφων ἐκ Κορίνθου πρὸς τὸν ἐν Pisa Ἰγνάτιον τὴν 18ην Ἀπριλίου 1822 ἔλεγεν : «Ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἀγῶνος μας βέβαια εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία... Δὲν ἐξετάζω τώρα ποῖον εἶδος διοικήσεως ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τὴν Ἑλλάδα... οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ μείνουν ἔθνος πολιτικῶς ἀνεξάρτητον»⁴.

Μακρὸς θὰ ἦτο ὁ λόγος, ἂν ἐξετείνετο εἰς τὰ κείμενα τῶν ἱστοριογράφων καὶ ἀπομνημονευματογράφων τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Ἀναφέρομαι εἰς δύο, τοὺς πλέον χαρακτηριστικούς : Ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του⁵ ἔγραψε διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821 : «Ἀφοῦ ὁ Θεὸς τοὺς λυπήθη καὶ θέλει νὰ τοὺς ἀναστήσῃ, οἱ ἄνθρωποι τοὺς καταπολεμοῦν νὰ τοὺς φᾶνε, νὰ τοὺς χάσουνε, νὰ τοὺς σβήσουνε, νὰ μὴν ξαναειπωθοῦνε Ἕλληνες». Εἶχε συνείδησιν ὁ Ρουμε-

1. Δασκαλάκης, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 167.

2. Αὐτόθι, σ. 171.

3. Μαυρή, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 43.

4. Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας, II, σ. 133 (ἔγγραφον 128).

5. Β', σ. 51.

λιώτης ὀλιγογράμματος ὅτι ἐκεῖ ἐπηγαίναμεν, ν' ἀναστήσωμεν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἑλλήνος.

Ὁ δεῦτερος εἶναι ὁ Νικόλαος Κασομούλης¹: «*Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὁ χαρακτήρ καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ βασιλείου μας (δηλ. τοῦ Βυζαντίου), ἐδιατηρήθησαν ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν τοῦ Κλήρου μας καὶ τῶν διαφόρων πεπαιδευμένων τοῦ ἔθνους μας*». Διὰ τὸν Κασομούλην δὲν ὑπάρχουν οὔτε Γραικοί, οὔτε Γένος².

Θὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἡ ἀνάστασις τῶν ὄρων Ἑλλήνες καὶ ἔθνος ὀφείλεται εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ρωμαντικὴν διάθεσιν τῶν λογίων γραφέων τοῦ Ἄγῶνος. Ἄλλ' ἐὰν αὕτη δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ Λαοῦ, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐπιβληθῇ. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς γραμματικούς οἱ ὅποιοι ὤθησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ, νὰ λησμονηθῇ ἡ ὀρολογία Γραικὸς καὶ Ρωμαῖος > Ρωμῆος καὶ νὰ ξαναειπωθοῦμεν, ὡς ἔγραψεν ὁ Μακρυγιάννης, Ἑλλήνες.

1. Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά, Α', Ἀθήναι 1940, σ. 1.

2. Πρβλ. καὶ τὰ χωρία: «Οἱ ἄρματολοι, καλούμενοι παρὰ τῶν ἐπισημίων Ἑλλήνων καὶ χαϊδοῦτ (κλέπται)», σ. 3. «Ἀλλὰ καὶ ἀντισταθέντες πολλάκις μετὰ τὰ ὄπλα εἰς τὰς ὀρδὰς τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν Ὀθωμανῶν καὶ εἰς τοὺς καταστρεπτικούς διὰ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν σκοποὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλέπται», αὐτόθι. Εἰς τὴν πραγματικότητά «χαϊδοῦτ» σημαίνει τὸν ληστήν.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

- Ἄρχῃ, ἡ 10, 11
 Βασίλειον, τὸ 5, 7, 16
 Βουλῇ, ἡ (Ἐθνικῇ, Ἑλληνικῇ) 5, 12, 13, 14
 Γένος, τὸ (Ἑλληνικόν, Τουρκικόν) 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16
 Γερουσία, ἡ 12
 Γραικία, ἡ 3, 4
 Γραικική, ἡ (Ἐταιρεία) 9
 Γραικοί, οἱ 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16
 Δημοκρατία, ἡ 5
 διακήρυξις, ἡ 14
 διάταξις, ἡ 13
 Διοικήσεις, ἡ 5, 8, 10, 11, 13, 15
 δοῦλοι, οἱ 6
 Ἐθνικῇ (Συνέλευσις, ἀνεξαρτησία, θρησκεία, Βουλῇ, παράστησις κλπ.) 4, 5, 12, 13, 14, 15
 Ἐθνικὸν αἶσθημα, τὸ 4
 ἔθνοκατάρατος, ὁ 14
 Ἔθνος, τὸ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16
 Ἐλευθερία, ἡ 6, 8, 12, 15
 Ἑλλάς (Ἀνατολικὴ Χέρσος, Δυτικῇ) 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15
 Ἑλληνας, ὁ 7, 8, 13
 Ἑλληνίς, ἡ 5
 Ἑλληνες, οἱ (ἀγαθοί, ἐντόπιοι, πατριῶται, χριστιανοί) 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
 Ἑλληνικῇ (διοικήσεις, Βουλῇ, Νομαρχία, δημοκρατία, ἀναγέννησις, παιδεία, γλῶσσα, σημαία) 4, 5, 7, 9, 10, 14, 16
 Ἑλληνικόν (βλέμμα, στράτευμα, στρατόπεδον, δικαίωμα, ἔθνος) 7, 10, 11, 13, 14
 Ἑλληνικός, ὁ (κλῆρος, λαός, στόλος, χαρακτήρ) 4, 5, 7, 10, 14, 15
 ἑπικράτεια, ἡ (ὀθωμανικῇ, Ἑλληνικῇ) 7, 14
 Ἐταιρεία, ἡ (Ἐμπορικῇ, Φιλικῇ, Φιλόμουσος) 7, 8, 9
 ἑτερογενής, ὁ 7
 Μέτοικοι, οἱ 13
 μισογενεῖς, οἱ 10
 Μουσουλιμάνοι, οἱ 6
 Νομαρχία Ἑλληνικῇ, ἡ 7
 Ξένοι, οἱ 13
 ὁμογενεῖς, οἱ 7, 8, 9, 10, 11, 12
 ὄργανισμός, ὁ 12, 13
 παραστάται, οἱ 14
 παράστησις, ἡ 5
 Πατρίς, ἡ 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15
 πατριώτης ὁ 3
 πίστις, ἡ 9
 πολῖται, οἱ 13
 πολίτευμα, τὸ 5, 7, 14
 Ρωμαῖοι, οἱ 6, 7, 10, 16
 Ρωμοί, οἱ 6, 16
 συμπατριῶται, οἱ 6, 15
 Συνέλευσις, ἡ (Ἑλληνικῇ, Ἐθνικῇ) 5, 14
 Συνθήματα, τὰ 11
 φιλελεύθεροι, οἱ 12
 φιλέλληνας, ὁ 4
 φιλογενής, ὁ 13
 φυλή, ἡ 5, 8
 χέρσος Ἑλλάς, ἡ 13, 14

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ